

GÜNÜN KELİMESİ

Şener Mete

■ Geçtiğimiz yıl Türk Dil Kurumu, Türkçenin gücünü vurgulamak, zenginliğine dikkati çekmek ve kelimeler üzerine düşünmeye teşvik etmek amacıyla yeni bir uygulama başlattı: “Günün Kelimesi”.

23 Nisan 2024 günü kutlanan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’yla birlikte, kurumun Ankara Atatürk Bulvarı üzerindeki tarihî binasının önüne konulan dijital ekranda, her gün bir kelime yazılmaya başlandı. İlk günün kelimesi, “çocuk” oldu.

Trafiğin yoğun olduğu Atatürk Bulvarı’nda, gelip geçenin gördüğü, Türk bayrağının renkleriyle kırmızı zemin üzerine beyaz yazıyla paylaşılan kelimelerin, toplu taşıma yolcularının da dikkatini çekmesi hedeflendi.

TDK Başkanı Prof. Dr. Osman Mert, şu açıklamayı yaptı: “Bu uygulamaya 23 Nisan’da başlamak istedik çünkü dil millî egemenliğin ayrılmaz bir parçası, ulusun kimliğinin ve kültürel değerlerin temel taşı. Dilimize yabancı kelimeler katılmaya devam ederken kendi dilimizin güzelliğinin de altını çizmek gerekiyor. Dijital ekranda paylaşacağımız ilk kelimeyi seçerken Ulu Önder Mustafa Kemal Atatürk’ün ‘Küçük hanımlar, küçük beyler...’ olarak seslendiği ve 23 Nisan’ı armağan ettiği çocuklarımızdan hareket ettik. Aynı zamanda onun hitabı da olan ‘çocuk’ kelimesiyle başladık. Yolu Atatürk Bulvarı’ndan geçenler, binamıza bakmadan geçmesin.”

Günün kelimesi TDK’nin tarihî binasına yansıtılırken, 1 Ocak 2025’ten itibaren bu sözcüklerin dijital olarak da duyurulması düşünüldü. TRT Türkiye’nin Sesi Radyosu stüdyolarında kaydedilerek genel ağda *YouTube* üzerinden yayınlanan bu sözcükler, 3-4 dakikalık açıklamayla anlatılmaya başlandı. Anlatımlar bazen atasözleri bazen deyimlerle, bazen şiir ya da kısa öykülerle zenginleştirildi. Bazı programlarda sözcük betimlemesi yapılarak hazırlanan kayıtlar, bir kelimenin farklı anlamlarını ve cümle içindeki kullanım biçimlerini

dinleyicileriyle paylaşmayı amaçlıyor. Bugüne dek; *acar muhabir, a harfi, alış-veriş, Ankara, antik, Atatürk, bağışlamak, bal, bayram, berrak, bilgi, bolluk, börek, buket, çam, çay, çeşme* gibi onlarca sözcüğün anlamının açıklanıp detaylı bir şekilde anlatıldığı programda işlenen kelimelerden, “dil” ve “yazar”ın anlatımı aşağıdadır.

Dil

Hepimiz her gün konuşuruz. Konuştuğumuz sözler, dili oluşturur, dil de konuştuğumuz sözleri...

Dilin çok fazla olan tanımları arasından Prof. Dr. Muharrem Ergin’e ait şu cümle öne çıkar: “Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan doğal bir araç; kendi yasaları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık...”

En eski dilin ve dillerin hangileri olduğu, her zaman merak edilmiştir. İlk insanların konuşmadan çok, mağara resimleri çizerek anlaştığını söyleyenler vardır. İlk dilin, Güney Amerika’da konuşulduğunu öne sürenler bulunmaktadır. Ancak dilin hangi koşullarda, nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı ve ilk dillerin neye benzediği bugün bile tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamadı.

Kutsal kitaplar içinde yalnızca *Kur’an-ı Kerim*’in “Bakara” suresinde Allah’ın Âdem’e, her şeyin ismini öğrettiği bildirilmektedir.

Dillerin doğuşuna ilişkin hazırlanan çalışmalarda, birçok kelimenin tabiattaki seslerin taklit edilmesiyle ortaya çıktığı anlatılır. Örneğin vızıldama sesi olarak söylediğimiz vız, İngilizcede *buzz*, bizim vızıltı kelimemiz ise İngilizcede *buzzer*’dır. “Miyav” hem bizde hem Fransızcada kedi sesidir. Şırıltı, cır cır, pır pır, şıp şıp, fıs fıs, fokur fokur, gürül gürül, şakırtı, vıdı vıdı, çıtırtı ... gibi kelimelerin tamamı ses taklidi olup birçok dilde böyle kelimeler mevcuttur.

Dil temelde, bir kavrama karşılık olarak getirilen seslerin eşleşmesinden doğar. Bu eşleşme, dünyadaki her toplumun aynı kavrama farklı sesler yüklemesi şeklinde görülür. Örneğin “elma” için her topluluk, farklı sesleri bir araya getirmiştir. Apple, apel, apfel, apela, pomes, yabuke, yabulki, yabılka, tuffaha gibi adlar verilen elma için çeşitli dillerde benzer sesleri duyabilirsiniz. Orta Asya’daki alma kelimesi, İstanbul ağzında elmaya döndü. Oysa Macaristan’a giderseniz, bir lokantada ince “l” sesiyle alma dediğinizde, garson size elma getirecektir.

Fikirler zenginleştikçe, kelimenin farklı yönlerini ifade etmek için de ekleri kullanarak yeni sözcükler ortaya çıktı. Elma kelimesinden gidersek; elmalı, elmacı, elmalık, elma suyu, Amasya elması, yer elması gibi pek çok kelime ve tamlamanın ortaya çıkışını, fikir ve üretim artışına bağlayabiliriz.

Dil ile ilgili olarak halk ağzındaki çeşitli sözler, dilin niteliğini basitçe ortaya koyar:

“İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa anlaşır.”

“Elif gibi doğru konuş, yalan söylemesin dilin; dal gibi edepli ol, gösterson bunu lisanihâlin.”

Yazar

Bir kitap alırsınız, önce kitabın adına sonra da yazarına bakarsınız. Bilimsel, sanatsal ya da edebî alanda kitap yazan kişidir yazar. Adını verdiğiniz bir kitabın yazarı kim diye sorsanız bile, size Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Halide Edib Adıvar gibi yazarlarımızdan birinin adını da söyleyebilirler. Gazete ve dergilerde bir konuda yazı yazan kimse de yazardır. Bunlara; kalem, kalem erbabı, yazar, muharrir veya müellif de denilir. Açıklayacak olursak, muharrir, yazılı metinleri düzelterek yazan kişidir. Müellif ise kendine ait yazılar yazar. Telif sahibidir.

Gazetelerde makale ya da spor yorumunu yazana da veya bir tiyatro oyununu yazana da yazar denilir. Bir konuda kitap yazan kişi de yazardır.

Bir yazar, her zaman kalıplara uygun ve kurallı biçimde yazmaz. Yazar, her şeyden önce metnin, estetik ve çekici olmasına özen gösterir. Bu anlamda noter kâtibi, yazar değildir çünkü o, kalıplaşmış formlara yazmak durumundadır. Yazar, anlatım dilini ve söylemi, bazen konunun dışında yakalar. Bu nedenle de dilin kullanımıyla ilgili olarak bir toplumsal sınıflandırmanın dışında kalır. Genç yazarların başlangıçta deneme veya şiir yazmaları, belki de bu yüzden. Çünkü diğer edebiyat türleri onlara biraz uzak gelebilir. Ancak yazarın herhangi bir sınıfa girmeyişi, toplumda belli bir yerinin bulunmadığı anlamına gelmez. Öykünmeye, taklide bağlı olan bu durumun, yazara bir kimlik verebilmesi için yazarın kendi yaratıcılığını, kendine özgü olarak düşünmemesi gerekir. Cemal Süreyya, *Türk Dili* dergisinde, Senegalli yazar Dianý ile bu konuyu konuşmuş ve şu cevabı almıştı: “Birçok yazar beliriyor bizde. Hepsi de yetenekli, güçlü yazarlar. Hemen parlıyorlar. Sonra da nasıl oluyor anlamıyorum, birdenbire bırakıyorlar yazmayı. Buna karşılık, o kadar yetenekli olmayan kimseler direniyor yazarlıkta. İğne ile kuyu kaza kaza işi ilerletmeye çalışıyorlar. Ülkemizin alinyazısı mı bu ne? Yetenek bir anda beliriyor, sonra akıp gittiği yer bile belli olmuyor, yitiyor.”

Yazarlık, nesnelliğe dayanır. Ama bir toplumsal kuruma doğrudan katılmayı gerektirmez. Eski Yunan dediğimiz antik dönemde; Aristo, Homeros gibi şair, yazar ve felsefeciler yaşayıp eserler bırakmış, kimseye de bağlı kalmamışlardır. *İlyada Destanı*’ndaki hikâyelerin yazarı Homeros, Truva Savaşı’nı anlatırken tarafsızlığını yitirmemiştir. 1500 yıl sonra, Truva’ya çok yakın olan Çanakale’deki deniz savaşlarında ise yazarlar tasvire önem vermişlerdir. İşte bir örnek: “İnsan manzarayı gözlerinin önünde canlandırabilir. Kaleler, toz duman bulutları içinde kaybolmuş, yıkıntılar arasından arada bir alevler yükseliyordu. Gemiler, çevrelerinde fişkıran sayısız su sütunları arasında yavaş yavaş hareket ediyor, bazen duman ve serpintiler arasında iyice görünmez oluyorlardı. Tepelerden ateş eden havan toplarının alevleri görülüyor, ağır toplar yer sarsıntıları gibi gümbürdüyordu.”

Yazarın yaratıcılığı, gözlem ve hayal gücüne dayanır.